

GVOZDENI KAVEZ KULTURE

*Razmišljanja o problemu rase,
rasizma i mas-medija*

Tražeci od mene da dam svoj doprinos ovom radu, Mišel Viviorka je postavio pitanje: "Da li je shvatanje rasizma, u sadašnjem kontekstu, jednako prigodno kao i ranije da bi se njime objasnilo ono što danas živimo?" Ako se posmatra celina američke štampe, jasno je da u Sjedinjenim Državama odgovor glasi: "Ne." Kao dokaz za to uzimam tri etape kroz koje su u Sjedinjenim Državama postupno prošli masovni mediji u celini: najpre kao manifestno rasistička, potom daltonistička, i najzad promišljeno antirasistička.

U nekom početku, dakle, štampa se pokazivala otvoreno rasističkom u načinu na koji je govorila, ili nije govorila, o Afroamerikancima. Može se reći da je grešila radeći i omašujući, a pošto je oličavala simbol i primer, njeno držanje samo je otežalo rasnu nejednakost, kako to pokazuje Mirdal u *An American Dilemma*.

Kad su govorile o crncima, južnjačke novine su ih nazivale po imenima ne stavljajući ispred njih gospodin ili gospođica, a njihove fotografije retko su objavljivane. Članci i reportaže podržavali su teoriju o njihovoj biološkoj inferiornosti. U redakcijama se nije mogao naći ni reporter ni fotoreporter crne kože, niti uopšte novinar, a da se i ne govori o rukovodećim mestima. Kao što se nisu mogli naći ni u reklamnim službama. Severnjačke novine nisu bile tako otvoreno nenaklone, ali crnaca ni kod njih najčešće nije bilo, ili se o njima govorilo na negativan način.

Prema mnogim izučavanjima preduzetim na tu temu, taj način da se ignorišu crnci ili da se o njima govori negativno potrajao je tokom cele prve polovine 20. veka. Jedno proučavanje iz 1929. godine kojim je obuhvaćeno 17 dnevnih listova tog vremena pokazalo je, na primer, da je samo dva odsto vesti bilo posvećeno crncima, a u najvećem delu da bi se pominjala zlodela koja su počinili.

Jedno kasnije proučavanje, koje se odnosilo na četiri velika lista i pokrivalo period od 1950. do 1980. godine, ukazalo je na povećanje informacija u vezi s crncima tokom sedamdesetih godina, ali i tu, opet, mnoge od njih ticale su se kriminogenih radnji ili sveta spektakla.¹

U drugom periodu, koji počinje posle Drugog svetskog rata, štampa postaje osetljivija na boje i nastoji da o rasističkim problemima govori s više objektivnosti. Sve više se nalaze informacije koje se tiču crnaca, a članci sa notorno rasističkim gledištima nisu tako česti. Pa ipak, "ono što je na srcu", kako je to lepo govorio Tokvil, ima duboke korene. Posredno, štampa ostaje "bela", kao i vlasnici listova, oni koji ih objavljuju i koji u njima donose reklame. Odatle i jedan broj škodljivih stavova koji su se podmuklo uvukli u običaje. "Čuvari hrama", koji obrađuju informaciju filtrirajući je kroz prizmu sopstvenog viđenja, igraju bitnu ulogu.²

Treća faza počinje posle *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders (Izveštaja savetodavne komisije o građanskim neredima)*, objavljenog 1968, koji skreće pažnju na rasizam u američkim institucijama,³ to jest na povećanje vidnih napora da se izbrise svaka očigledna diskriminacija i da se dođe do neutralnosti. Ti naponi podrazumevaju sticanje svesti, promenu u mentalitetu, ali isto tako i konkretne odluke zahvaljujući kojima su rasne manjine predstavljene na svakom stepenu komunikacije.

To je, naime, slučaj s grupacijom Gannett, najvećom novinskom grupacijom u Sjedinjenim Državama – 88

¹ Videti članak T. Lieba "Protest kod pošte: izveštavanje o crncima u *Vašington postu*, pročitano 1988. u Portlandu, Oregon, na nacionalnoj konvenciji Udruženja za obrazovanje u novinarstvu i masovnim medijima.

² G. Tuchman, *Making News - Pravljenje vesti*, izd. Free Press, Njujork, 1978; i M. Fishman, *Manufacturing News - Fabrikovanje vesti*, University of Texas Press, Austin, Texas, 1980.

³ *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders - Izveštaj savetodavne komisije o građanskim neredima*, izd. Bantam Books Njujork 1968.

dnevnih listova – koja zastupa sve veću integracionu politiku: ubuduće će 11 odsto personala pripadati nekoj etničkoj manjini. Novinari raspolažu spiskom članova rasnih manjina od kojih mogu dobiti informaciju. Od novinara i od fotoreportera traži se da u svoje članke uključuju i manjinske stavove, čak i kad ne govore posebno o rasnim problemima, i da ih prezentuju u povoljnom svetlu. Pa tako, prva strana *USA Today* daje uglavnom fotografiju koja se tiče manjina pomenu- tih u člancima od opšteg ili posebnog interesa.

Svakako, ako se posmatra ponašanje štampe i izjave njenih rukovodećih ljudi, onda je tu reč o još dosta oklevajućem koraku Amerike ka postrasizmu. A čita- lac može da oseti i izvestan skepticizam u izrazu “pos- trasizam”. Put do pakla popločan je dobrim namerama; daleko je od reči do dela; na kraju, ima i ovakve i onakve štampe.

Sjedinjene Države još nisu multirasni raj; ali u poređenju s prošlošću i s onim što se još i danas događa u mnogim evropskim zemljama, zvaničnom govoru može se pripisati bar ta zasluga što odbija svako pravo građanstva deklarisanom rasizmu, pa čak nastoji i da prevaziđe rasistički daltonistički stadijum. Međutim, ni odsustvo rasističkog bujanja u štampi, ni politika rasističkog daltonizma i blagonaklone neutral- nosti, pa čak ni pozitivno delanje nisu bili dovoljni da se garantuje jednakost i sloga, bilo na kulturnom ili na društvenom nivou. U Sjedinjenim Državama komu- nikacija ostaje oblast u kojoj je rasni problem latentan, a problemi opstaju čak i ako štampa više ne iskazuje flagrantni rasizam, i oni su zavisni od niza razloga koji proističu iz društvenih, kulturoloških i psiholoških struktura.

Moje preokupacije proizilaze iz tih zamagljenih aspe- kata. Ovom članku bi se mogao dati podnaslov: “Nije reč samo o rasizmu: lepa osećanja ne garantuju i lepe rezultate.”

Ja ovde ne govorim samo o rasi, o glavnim grupacija- ma olovnih medija i o Sjedinjenim Državama. Verujem da se moja priča može primeniti i na mnoga društva u kojima mediji imaju “dobru volju”, bez obzira da li je reč o polnim razlikama, društvenoj klasi, životnom stilu, s jedne strane, ili o televiziji, filmu, radiju i komunikacionoj informatici, s druge.

Pomenuću pet krupnih razloga, manje-više opštih, koja objašnjavaju složenost problema:

- otpor javnosti;
- vrednosni konflikti između univerzalizma i partiku-

- larizma, između rase i pola, između građanskih i ekonomskih preokupacija;
- podloga istinitosti izvesnih stereotipa;
 - neprozirnost kulture;
 - nenameme konsekvence.

Javnost može da odbije poruku

Ponekad poruku ne čini ni podrška ni poruka: poruka je sama javnost. Poruka koja je promišljeno nerasistička ili antirasistička ne mora obavezno da bude shvaćena kao takva. Često je pogrešno mišljenje da su svi čitaoci pasivni primaoci, puni dobre volje, i da će, od trenutka kad je data poruka jasna, krenuti pravo ka tačnim zaključcima o problemima rasizma. Postoji tendencija preuveličavanja moći štampe. Suprotno ustaljenom mišljenju, nije dovoljno videti da bi se verovalo. Percepcija je stalno selektivna. Meni se to ukazalo na frapantan način kad sam bio student i kad sam spremao diplomski rad. Radio sam na jednoj psihosociološkoj studiji kojom se procenjivala sposobnost subjekata za pothranjivanje predrasuda. Tokom ankete, ljudima je podnošena na uvid fotografija belca, s nožem u ruci, suočenog s crncem. Kad su im kasnije postavljana pitanja, mnogi predisponirani subjekti "videli" su nož u rukama crnca.

Cilj televizijske serije "Arči Banker" jeste da uz pomoć humora i ismevanja ukaže na netrpeljivost i predrasude. Arči je primitivan fanatik, sirov i nespantan. Ali istraživanja obavljena u Sjedinjenim Državama, Velikoj Britaniji i Holandiji pokazala su da ga mnogi gledaoci s predrasadama nisu ni najmanje shvatili na pežorativan način. Identifikovali su se s Arčijem i njegove predrasude pravdale su njihove. Ma kakva bila "objektivna realnost", svako po svome zvoniku gleda koliko je sati, i čak ni najdobronamerniji mediji neće uspjeti da poljuljaju jako ukorenjene predrasude.⁴

Vrednosni sukobi

Pomenućemo tri vrste interesnih sukoba: između građanskog i ekonomskog interesa, između univerzalizma i partikularizma, između rase i pola. Novinska preduzeća takođe su preduzeća s komercijalnim ciljevima i, kao takva, mogu da vode akcije koje pogadaju manjine, bez i najmanje namere da sa svoje strane

⁴ G. Simpson i M. Yinger, u *Racial and Cultural Minorities - Rasne i kulturne manjine*, Plenum, Njujork, 1987, daju dobar rezime literature o ovim problemima.

iskažu rasizam. Tako, pod kritiku je pao *Los Angeles tajms* koji je, da bi povećao svoje reklamne prihode, davao prednost informacijama koje se tiču predgrađa na štetu vesti koje bi zanimale gradski centar. Želja da se povećaju reklamni prihodi i da se dođe do pretplate u predgrađima jeste legitiman komercijalni cilj, ali slučaj je takav da manjine više žive u gradskim centrima nego u predgrađima, i one su se mogle osetiti zapostavljenim.

Može, dakle, da postoji sukob između idejnog i poslovnog, između ekonomske preokupacije za maksimalan profit i građanske brige za društvenu odgovornost. S obzirom na princip da je sloboda štampe neograničena, nasuprot ograničenom broju radiofonskih kanala, ne postoji nikakav princip "nepristrasnosti" i vlada neće nastojati da štampu usmeri u jednom ili drugom pravcu. Sve dok novine budu privatna stvar, vlasnici će njima upravljati kako oni hoće. I ako se rasizam prodaje dobro (što je ponekad slučaj, sudeći po nekim popularnim engleskim dnevnim listovima), može da se javi sukob između širih marketinških i građanskih ciljeva koje štampa prati.⁵

Drugi slučaj: večiti sukob između univerzalističkih i partikularističkih interesa, već prema tome da li se postavljamo na nivo nacije, države, etničkih grupa ili pojedinaca. Činjenica da su podređene grupe istovremeno i jednake s dominantnom grupom i različite od nje, jeste paradoks s kojim su takođe suočene etika, zakonodavna politika i empirijska analiza. Kako jedno društvo koje praktikuje trpeljivost, jednakost i odbranu opštegrađanskog koncepta može da se nosi s tim paradoksom? Govoriti o partikularizmu manjina u medijima može biti protumačeno kao da se one stavljaju "po strani", podvode pod stereotipe, optužuju za različitost, i da se time stvaraju nove podele. To može da inhibira i kritičku misao koja se tiče društveno izgrađene prirode etniciteta i sintetičke i promenljive ljudske kulture; može da odrazi potvrde različitosti, koje propovedaju rasisti, i da se shvati kao vrsta diskriminacije.

To je situacija bez zadovoljavajućeg ishoda, ma kakve bile dobre namere: ako se članovi jedne manjine tretiraju kao bilo ko drugi, dobiće se etiketa kulturološkog imperijalizma i bićete prekoreni da ste neosetljivi na posebnosti duha te grupe kao i na njene aspiracije. Ali, u suprotnom slučaju, nije lako biti u pravu.

⁵ Naravno, može se takođe reći da će objektivni govor o rasiističkim problemima povećati prodaju među manjinama ili ljudima zainteresovanim za pravdu.

Uzmimo primer *Bafalo njuza* (Njujork). Prilikom jednog nedavnog slučaja, te novine prekršile su ustaljenu politiku da ne objavljuju fotografije osoba uhapšenih zbog težih prestupa. Reč je bila o petorici crnih policajaca uhapšenih zbog trgovine drogom. Autor članka je podvukao da su oni primljeni u službu na osnovu pozitivnog akcionog programa donetog na saveznom nivou, veoma kontroverznog programa ali kojeg je list podržao. Novinar je smatrao da bi objavljivanje fotografija impliciralo da je program doživeo neuspeh, i podvlačio je da crnačka omladina ima potrebu za pozitivnim primerima. Isti novinar je primetio: "Ne objaviti fotografije značilo je dati dokaz o diskriminaciji, što mi se nije sviđalo. Ali to je u ono vreme, u stvari, bila dobra odluka." Odluka koju bi mnogi odobrili, iako je njena cena bila kršenje jednog drugog principa.

Nezavisno od načina na koji se teme tretiraju po redakcijama, da li se novinarima članovima manjinske grupe može poveriti zadatak da pišu o svojoj grupi? Pa čak i da se specijalizuju za ta pitanja? S jedne strane, oni su posebno spremni za taj posao, imaju lakši pristup informaciji, a njihov senzibilitet omogućuje im veće razumevanje problema sopstvene manjine, što su sve aduti koje nemaju članovi većinske grupe. Ali, da li je to razlog da se crnim novinarima ne dozvoljava da pišu o "belim" subjektima, ili o temama od "opšteg interesa"? S druge strane, može se takođe reći da je pripadnost nekoj manjini hendikep da se o njoj i piše, jer je bliskost problemu suviše velika, prevelika je uvučenost "unutra". Postoji opasnost da se izgubi objektivnost, da se zaboravi dovođenje u pitanje opšteprihvaćenih ideja. Novinari, pripadnici manjine mogu se, pod pritiskom, osetiti sklonjeni na sporedni kolosek, ubačeni u "geto" određene specijalnosti i ograničeni u svojoj karijeri. Međutim, prelaz politici univerzalizma na suviše rigidan način može da dovede do očiglednih gubitaka s tačke gledišta sociologije saznanja: do lišavanja podrške posebnom senzibilitetu i nezamenjivoj pronicljivosti članova manjinske grupe. I da se time izgubi prilika da se uzdrmaju stare šeme rasnog raslojavanja.

Treći primer: može da postoji vrednosni sukob između rase i pola. Akcija vođena na nekom drugom terenu, u cilju bitke protiv seksizma, na primer, može da ima negativne posledice na antirasističku borbu. To se desilo u jednom slučaju silovanja čija je hrabra žrtva iznela svoje iskustvo u *Des Moines Registeru*, država Ajova.

Ona je u tim novinama pročitala članak kojim su žrtve silovanja ohrabrivane da svedoče, kako bi javnost bolje

shvatila sav užas takvog zločina. Njena priča bila je zapanjujuća i uzbuđujuća.

Objavljivanje njenog svedočenja je, možda, kod nekih manje promišljenih čitalaca ojačalo stari kliše o zločinačkom zverstvu cmaca. Što očigledno nije bio cilj članka. U uvodnom članku, glavni urednik podvukao je da u Sjedinjenim Državama samo 4 odsto cmaca čini silovanja nad belom ženom; žalio je, kaže, što je objavljivanje članka ojačalo prihvaćenu ideju koja je suprotna stvarnosti.

Jedan cmi novinar tvrdi: "Da je trebalo da učestvujem u odluci, ja bih se pobunio: list je pokazao manjak svake odgovornosti objavljujući slučaj silovanja (u stvari, to je prvi izveštaj ove vrste koji je ikada štampan u nekom listu u Ažovi), kao svedočanstvo koje nije uzeto kao reprezentativno. Uvodnik glavnog urednika nije nadoknadio štetu nastalu ojačanjem stereotipa."⁶

Slučaj je opisan na osnovu konkretne tačnosti, ali nije bio reprezentativan za značajniju statističku populaciju. A, istovremeno, ojačavao je negativan rasni stereotip koji se nije slagao s konkretnom šemom koja mu je bila nadređena.

Analizu i procenu komplikuju tri varijable: da li je slučaj konkretno tačan? Da li opštija konkretna i nadređena šema nanosi, ili ne nanosi, štetu manjinskoj grupi? Da li stereotipi manjinske grupe tačno reprodukuju konkretnu nadređenu šemu? Kombinacija ove tri varijable daje dvanaest tipova promenljivih implikacija za sliku o manjinskim grupama i za etiku.

S tačke gledišta poštenog antirasističkog novinarstva, najugodnije situacije jesu one u kojima je slučaj tačan, reprezentativan za nadređenu šemu, i gde je kulturološki stereotip pozitivan: na primer, članak o školskom uspehu nekog Kinoamerikanca. Takođe je lagodno odlučiti da se ne objavi članak o nekom konkretnom diskutabilnom slučaju koji ne predstavlja opštu temu a podržava negativan stereotip. Istina je da većina slučajeva u svetu čini mešavinu, da su često nejasni, i ne pripisuju se jasno izuzecima. Ima mnogo razloga za neslaganje i za suprotan orijentacioni izbor. Slučajevi u kojima se može pouzdati u činjenice koje podržavaju negativan stereotip zaslepljujući su primer za tu tvrdnju.

⁶ Linda Wright Moore, *Can the Press do the Right Thing - Može li štampa da učini pravu stvar?*, Columbia Journalism Review, juli-avgust 1990.

Podloga istinitosti izvesnih stereotipa

Prethodna rasprava tiče se onoga što se može nazvati podlogom istinitosti izvesnih stereotipa. Mediji su tada suočeni sa sledećom dilemom: treba li objaviti informacije, znajući da se podržava zasnovanost stereotipa? Ili se odreći objavljivanja činjenica koje odgovaraju ustaljenim kriterijumima "objavljivog", znajući da se time gubi kredibilitet?

Evo kako se suočavamo s teškim problemom porekla stereotipa. Otklonimo odmah pokušaje tendencioznih manipulacija i notornih persekucija. Narodna verovanja često odražavaju stvarne društvene razlike: Amerikanci irskog porekla i autohtoni Amerikanci uistinu troše alkohol više od ostalih. Jevreji se češće žene pripadnicama iz iste plemenske grupe nego što je to slučaj u drugim zajednicama. Japanoamerikanci bolje uspeavaju u poslovima nego mnoge druge zajednice. Crnci su bolji košarkaši od belaca, bar ako se ceni po njihovom pristupu Saveznoj košarkaškoj federaciji.

Jedan nedavni slučaj dobro ilustruje ovo što govorim. Jedan kubanoamerički novinar veoma je uznemirio Portorikance svojim komentarima na španskom o razlozima njihovog niskog ekonomskog nivoa. Ukazao je na to da su jednoroditeljske porodice koje na čelu imaju ženu često sinonim siromaštva i da 31 odsto portorikanskih porodica, 16 odsto meksičkoameričkih porodica i 14 odsto kubanoameričkih porodica u Sjedinjenim Državama imaju ženu kao glavu porodice. "Verovatno da ima više objašnjenja", tvrdio je on, "ali ono što mi izgleda najznačajnije jeste važan porodični problem koji se dotiče portorikanskih geta u Sjedinjenim Državama: postojanje hiljada veoma mladih, neudatih majki, koje pokušavaju da pobegnu od siromaštva pomoću dečjih dodataka ili novih partnera koji ih potom napuštaju, ostavljajući za sobom novu decu koja pogoršavaju njihovu situaciju. (*New York Times*, decembar 1990).

Ovaj tekst izazvao je žestoku reakciju. Autor je optužen za rasizam i seksizam. Koalicija od 56 portorikanskih udruženja zatražila je njegovu ostavku i od oglasivača zatražila da bojkotuju list. Novinar se izvinio: nije se dobro izrazio i termini kojima se služio mogli su da dovedu do zabune. Bilo je, razume se, i drugih objašnjenja. Izrazio je svoje simpatije za žrtve siromaštva koje je smatrao čak i angažovanim u aktivnom traganju (iako ponekad loše orijentisanom) za nekim pomoćnim izlazom. Daleko smo od strašnog američkog rasizma iz proteklih godina.

Izjava jednog portorikanskog lidera: "Sloboda izraza ne daje pravo da se vređa jedna zajednica", ističe slož-

nost problema. Društvo koje ne dozvoljava članu jedne manjine (ili većine) da kaže nešto što može biti protumačeno na štetu neke druge grupe, nalazi se u opasnosti. Ali svako društvo u kojem se zloupotrebljava sloboda izraza takođe je u opasnosti. A citirana izjava ne odgovara ni na pitanje: gde započinje vređanje jedne zajednice?, ne računajući ekstremne slučajeve.

Povodom neprozirnosti kulture, jedan drugi portorikanški novinar primećuje: "Ono što me najviše žalosti jeste da je autor tog zapažanja bio latinoamerikanac i da su činjenice morali interpretirati tačno i s razumevanjem." (Podvlačenje moje.) Što očigledno implicira da postoji "korektan" način tumačenja činjenica, tumačenje koje ne nanosi štetu grupi.

Ali, iako se možemo složiti oko istinitosti činjenica, prelazak na objašnjenje i komentare pokazuje da "korektnost" sve manje zavisi od neke egzaktne nauke. Rešenje nikada nije lako, ali mediji bi morali uvek jasno da naznače da li je reč o objektivnim činjenicama, o objašnjavanju tih činjenica ili komentaru koji se na tu temu može napraviti. Čak i kada saopštavaju činjenice, oni moraju brižljivo da bdiju nad njihovim izborom u pogledu konceptualizacije i evaluacije i da ih ne tretiraju kao da su inherentne datom fenomenu i kao da samo čekaju da budu otkrivene. Razume se, osrednji čitalac može da prihvati taj stepen specifičnosti, ne mešajući moguće objašnjenje s utvrđenom istinom, ili da odbaci svaki kometanar koji se ne slaže s njegovim viđenjem. Drugi su problem oprezne procene i pokušaji objašnjavanja koje traži strogi sociolog.

Neprozirnost kulture

Zašto neprozirnost kulture? Kad se kaže kultura kaže se politika, pa otuda i mogućnost sukoba oko onih izbora čije je poreklo subjektivno. Donositi sud o ponašanju medija uvek je izvor eventualnih konflikata, jer ne postoje standardi objektivnosti za procenu informacije. Pa čak i ako informacija nije u pitanju, objašnjenje ili mišljenje, uvek se mogu diskutovati. Da isti predmeti ili iste reči mogu imati različita simbolička ili istorijska značenja zavisno od grupa, takođe znači da oni zavise od nečije osetljivosti. Tako je zastava južnjačkih konfederalnih država za crnce simbol ropstva, dok je za mnoge belce to istorijski amblem regionalnog ponosa.

Kao i mnogi kulturološki elementi, mediji sadrže u sebi svojstva Roršahovih mrlja; ostavljaju slobodan prostor za različita objašnjenja, ponekad suprotna nerasističkim namerama novinara. To je posebno slučaj s rečima koje se koriste za opis ponašanja ili nekog

empiričkog modela i kad se oni objašnjavaju, tumače i ocenjuju. Kako, na primer, nazvati ponašanje mladeži koja, kao u Vatsu, Brikstonu ili Vo-an-Velenu, razbija izloge, krade robu, prevrće automobile, pali vatre i gađa kamenjem policiju? Treba li govoriti o manifestacijama pobune, antirasizma, opozicionarstva, o "dogadajima", okupljanjima, nemirima, gradskom nasilju, kriminalu, anarhiji, huliganstvu? I koju reč upotrebiti da bi se izrazio odgovor policije: represija, rasizam, brutalnost, vojna okupacija, održavanje reda, naponi za uspostavljanje mira, zaštita ljudi i dobara, samoodbrana, primena zakona? Ljudi vrlo različitih ideologija mogu da se slože oko događaja i ponašanja, ali ne i oko njihovog značenja, bilo u terminima sociologije ili politike.

Kad se opisano ponašanje smatra kažnjivim, bez obzira koje se grupe tiče, ljudi s predrasudama mogu ga objašnjavati rasističkim teorijama. Nizak edukativni nivo, nestabilni životni uslovi i visok procenat hapšenja u nekoj grupi mogu se objašnjavati njenom pripadnošću nekoj rasi, umesto da se objašnjenje traži u karakteristikama društvene strukture. Čak i kad se razvija neka nerasistička teorija, nepreciznost naših opažaja i složenost fenomena su takvi da ni sami stručnjaci ne mogu uvek da se slože. Na primer, u kojoj je meri siromaštvo jedne manjine pitanje strukture ili kulture? Već prema odgovoru, odgovornost za siromaštvo pripisuje se društvu ili samoj manjini.

Robert Merton⁷ savršeno ilustruje taj fenomen kad piše: "Isto ponašanje neočekivano menja vrednost kad iz unutar-grupe Ejb Linkoln pređe u izvan-grupu Ejb Koen ili Ejb Kurukova. (...) Da li je Linkoln radio do kasno u noć? To dokazuje da je bio marljiv, odlučan, istrajan i željan da svoje sposobnosti razvija do maksimuma. Da li jevrejske ili japanske izvan-grupe imaju isto radno vreme? To je prosto dokaz njihovog *sweat-shop* mentaliteta (protivpravnog dućanizma), njihovog tvrdoglavog štrpkanja američkih standarda, njihove nelojalne konkurencije."

Previše postoji sklonost ka vraćanju u sumarni konceptualni okvir starih stereotipnih klišeja. Imamo teškoće da se prisetime kako su naše tvrdnje o ponašanju vezane za ovu ili onu rasu poticale iz probabilizma. Primer: "U proseku, proporcija X izraženija je kod Španaca nego kod Anglosaksonaca."

Komentatori dobre volje mogu takođe da dođu do

⁷ Robert Merton, *Social Theory and Social Structure - Društvena teorija i društvena struktura*, izd. Free Press, Njujork 1968.

zaključaka kojima nedostaje jasnoća. U proučavanju načina na koji američke novine govore o afroameričkim i belim članovima Kongresa, Barber i Gandy (Barber, Gandy) smatraju da su Afroamerikanci najčešće citirani u štampi kad je reč o lokalnim ili rasnim problemima, dok su belci češće citirani povodom parlamentarnih poslova, inostrane politike, poslova od nacionalnog interesa i unutrašnje politike.⁸

Da li se time hoće reći da, zavisno od rasnih stereotipa, mediji smatraju da su crnci sposobni da brinu o stvarima svoje komune ili sopstvene zajednice, i ni o čemu drugom? Da li je bilo manjka objektivnosti u izboru uzetih ili odbačenih primera za potrebe studije? U svakom slučaju, to je već poboljšanje u odnosu na tradicionalnu šemu koja je prosto i jasno ignorisala crnce kao izvor informacija. Iz tog primera mogu se izvući svakovrsni zaključci: nesposobnost da se predkaže bilo šta u vezi s problemom rase i informacija, tradicionalna šema isključivanja, i gorenavedena šema.

Nehotimične konsekvence

U složenim intervencijama uvek postoji opasnost neočekivanih posledica. Združena s nemogućnošću da se na dugi rok predviđaju posledice, preterana revnost može da donese nove probleme. U najgorem slučaju, uloženi napor da se identifikuje i eliminiše rasizam ili seksizam, mogu se, paradoksalno, okončati obrnutim efektima i neočekivanim incidentima: lovom na veštice, spontanošću koja nema logike i koja biva prigušena, prevlašću forme nad suštinom, bezbojnom i mlakom komunikacijom, proćerdanim sredstvima, smanjenom tolerancijom, povratnim šokom i manjkom duha.

Povećana svest o rasnim problemima u štampi može da stvori nove prilike koje neki ne bi propustili da iskoriste. Sve se može obaviti sugestijom. Relacija rasističkih incidenata sadrži u sebi opasnost da predloži modele koje će drugi kopirati. Emitovano i komentarisano naširoko, sknavljenje jednog jevrejskog groblja u Francuskoj, u Karpantrasu, praćeno je s još nekoliko drugih. A isti efekat rikošeta zapažen je i u Sjedinjenim Državama.

Štampa, takođe, može da upadne u zamku putem falsifikovanih informacija, jer neki eksploatišu revnost

⁸ Barber i Gandy, *Press Portrayal of African-Americans and White US Representatives - Novinsko portretisanje afroameričkih i belih kongresnih predstavnika SAD*, u *The Howard Journal of Communications*, 1990.

novina u denunciranju rasističkih incidenata. Rezultat: govoreći o lažnim događajima, stvara se određen skepticizam prema stvarnim slučajevima iza kojih su ostale prave žrtve. Sećamo se afere Tvana Broli (Twana Brawley) u Njujorku: posle istrage, prijavu jedne mlade crkinje, koja je tvrdila da ju je silovalo više belaca (među kojima i jedan policijski oficir i jedan od tužilaca), tužilaštvo je odbacilo. Drugi slučaj: nekadašnji predsednik jevrejskog studentskog sindikata Univerziteta države Njujork bio je optužen za ispisivanje antisemitskih uvreda kraj jednog jevrejskog svetilišta. On je tada bio na straži a studentske novine prenele su njegove reči: "Mora li da se desi incident ovakve vrste pre nego što Jevreji i svi drugi ne preduzmu nešto zajedno?"

Često se pogrešno interveniše da bi se preduzele anti-rasističke akcije, bez pravog razumevanja identiteta jedne kulture i njenih rasnih i etničkih specifičnosti. Što se ponekad završava ponavljanjem ili imitacijom ponašanja na koje se želi ukazati i čijem se poboljšanju želi doprineti. Pozitivni medijski naponi mogu da proizvedu suprotan efekat od željenog, da načnu njegovu kredibilnost i da sliku o manjinama načine neprozimom. Medijska akcija može se ukazati kao diskriminacija u negativu.

Politika najveće američke novinske grupacije Genet (Gannett), da citira članove manjina, može neke čitaoce da odvraća od tekstova, u onoj meri koliko oni misle da su beli komentatori birani prema svojim kompetencijama a crnci zbog boje kože. Prema mišljenju jednog novinara iz grupe Genet, politika njegovog lista, koja se sastoji u tome da se navode i fotografišu žene i predstavnici manjina, jeste "nespretna i gotovo karikaturalna. Počinju da nam biraju izvore prema izgledu: ili nose suknje, ili imaju crnu kožu. To je podmukli oblik rasizma". (*New York Times*, 27. novembra 1988).

Dert Konrad je napisao da "ni žene, ni deca, ni revolucionari nemaju smisao za humor". Mislim da nije bio u pravu u vezi s prve dve kategorije (iako se sve tri međusobno ne isključuju). Ali, smisao za humor često nedostaje revolucionarima koji u komunikacijama suzbijaju svaki rasizam ili seksizam. Na Univerzitetu Konektikat čak je "zabranjeno smeјati se deplasiranim stvarima".

Uzmimo nekoliko skorašnjih primera iz univerzitetske sredine. Nina Vu (Nina Wu), studentkinja sa Univerziteta Konektikat, imala je nevolje zbog toga što se ogrešila o pravila studentskog ponašanja. Uz zabranu da koristi univerzitetsku spavaonicu i kafeteriju, morala

je da napusti studentski grad. Šta je pogrešila? Što je na vratima svoje spavaonice istakla spisak "svih na koje treba pucati bez opomene", između ostalih: na preparandiste, devojke, muškarce bez maljavih grudi i "homiće", dok pravila studentskog ponašanja zabranjuju "da se ističe ili objavljuje bilo šta što bi moglo drugog da povredi, pogodi ili čime bi bio zloupotrebljen, povređen (...), da se stavljaju lične primedbe koje ciljaju na rasu, pol, etničko poreklo, obogaljenost, verska uverenja ili seksualne sklonosti".

U Mt. Holiouk koledžu, Masačusets, kad je nekoliko studenata reagovalo na "Nedelju lezbijske i biseksualne svesnosti" lansirajući "Nedelju heteroseksualne svesnosti", rektor Univerziteta prebacio im je nedostatak duha zajedništva.

Sto dvadeset pet američkih univerziteta imaju sada pravilo čiji je cilj da ograniči "govor mržnje". Jedan univerzitetski administrator u Kaliforniji pokušao je da zabrani izraze kao što su "cal a spade a spade" ("kazati popu pop", ali u argotičnom jeziku *spade* znači crnac, cmčuga, garagan, diskriminatorski tekst, DskT), "a nip in the air" ("oštar vazduh", ali *nip* je i argotičan deminutiv za Nippon, Japanac, JBga) a "a chink in his armor" ("rupa u oklopu", ali *chink* je argotična reč za Kineza, DskT). U nekim drugim kontekstima, ove reči iz argoa mogu biti pežorativne. Pa je čak sugerisano, ironično, da ne treba govoriti o "devojčici" od devet godina već o "budućoj ženi".

U koledžu Smit, dekanova kancelarija podelila je studentima spisak opresivnih oblika koje bi valjalo izbegavati, naime, vrednosne sudove zasnovane na:

- "aptitudizam" (neologizam skovan od *able*, sposoban DskT), opresija nad različito nadarenim od strane privremeno nadarenih;
- "krečanimizam", starost;
- "mačizam", izgled: šarm, lepota priznati kao vrednosni kriterijumi;
- "heteroseksizam", pritisak onih koji nemaju heteroseksualne sklonosti; može ići dotle da poriče njihovo postojanje.

Godine 1989, grupa novinara koji pripadaju najvećim listovima prikupila je izvestan broj izraza koje treba izbegavati. Između ostalih:

- *banana* (banana): uvredljiv izraz kojim se aludira na azijske Amerikance koji su navodno napustili svoju

kulturu. Podložno ukoru, jer nema tog lica niti te grupe koji mogu bilo kome da pridenu ime pod kojim se podrazumeva i sud o njemu. Takođe kažnjivo: *Coconut* za Meksikoamerikance i *Oreo* za američke crnce;

– *beauty* (lepota): izbegavati svaki pomen lepote ako to nije neophodno. Ne pisati, na primer “plavuša s plavim očima” ako nismo spremni da napišemo i “crnka s crnim očima” kao kriterijume za fizičku privlačnost;

– *beefcake* (zgodan momak): podložno ukoru jer se govori o fizičkoj privlačnosti čoveka;

– *burly* (snažan, razbacan): prečesto korišćen pridev na pežorativan način za crnce visokog rasta – podrazumeva ih kao neznalice – pa se u tom kontekstu smatra uvredljivim;

– *buxom* (žena s velikim grudima): uvredljiva aluzija na ženske grudi. Prognati. (Videti *žena*);

– *codger* (matorac): uvredljiv izraz za osobu u godinama (videti *senior citizen*);

– *dear* (drag): izraz nežnosti koji neki ne prihvataju lepo. Izbegavati izraze u stilu “He was a dear man” (“Bio je drag čovek”) ili “She is a dear” (“Ona je lutka”);

– *Dutch treat* (bukvalno: holandska gozba): slavlje kad svako plaća svoj deo; podrazumeva da su Holandani cicijaši;

– *fried chicken* (pečeno pile): izraz nabijen aluzijom kad se koristi u vezi s crnačkom kuhinjom. Ista primedba važi i za *watermelon* (lubenicu);

– *illegal alien* (stranac ilegalac): često korišćen izraz da se označe Meksikanci ili Latinoamerikanci koji nemaju vizu; radije upotrebiti izraz “neprijavljeni radnici” ili “emigranti neregulisanog statusa”;

– *inscrutable* (nepronijljiv): često korišćen pridev da se označe azijski Amerikanci. Izbegavati stereotipe kojima se označava određena kategorija ljudi;

– *Jew* (Ješa): koristi se za osobe jevrejske vere. Neki smatraju da je ta reč uvredljiva kad stoji sama i više vole izraz *jewish person*. Reč “jevrejski” nije sinonim za tvrdicu. Koristiti samo kao imenicu, nikako kao glagol;

– *Oriental*: neprihvatljivo za neke. Koristiti “azijski” ili “azijskoamerički”;

– *rubbing noses* (trljanje nosa): navodni eskimski poljubac. Uistinu, Eskimi ne trljaju nos i groze se tog izraza. Za zabranu;

– *senior citizen* (stariji građanin, stara kvrga): izbegavati za ljude mlađe od 65 godina. Uopšteno govoreći, izbegavati aluzije na godine. Ne opisivati ljude kao zašle u godine, senilne, određenog doba starosti, ili kao dobro očuvane. Takođe ne praviti aluzije na činjenice da je neko deda ili baba, sem ako to nema veze sa subjektom. Ne koristiti reči *dirty old man*, *codger*, *coot*, *geezer*, *silver fox*, *old timers*, *Pop*, *old buzzard* (starkelja, keša, šupeljdara, mrcoš, dekutan, koravac, drtle, čamovina). Nikakve aluzije na sedu kosu u opisivanju starijih osoba;

– *sweetie* (duša, slatkiš): reč nežnosti koju neki ne odobravaju; izbegavati;

– *ugh* (phuaa, brrr...): grlena onomatopeja kojom se označava jezik Indijanoamerikanaca. Vrlo uvredljivo;

– *woman* (žena): izraz koji se bira za odraslu osobu. *Girl* (devojka) odgovara samo za mlađe od 17 godina; izbegavati *gal* (riba) i *lady* (dama). I, naravno, sve pežorativne reči kao *skirt* (dedili), *broad* (sekica), *chick* (momak), *bimbo* (frajerka), *bumbo* (kitonja), *babe* (mala), *ball chain* (fufa), *little woman* (nesrećnica). Takođe izbegavati prideve kojima se opisuju ženski atributi ili ponašanje, kao: slatka, mala, vatrena, krupnih grudi, nežna, ženstvena, seksi, nešto najlepše, oblikovano ili dobro građeno.⁹

Da zaključimo, dokazi koje daje sociologija podržavaju tezu da dobre namere pa čak i moć (vlast) mogu da se pokažu nedovoljnim. Malo pomalo, složenost društvenih fenomena otkriva se kao nejednakost rasa i polova, posebno na kulturološkom nivou. Protiv flagrantnog rasizma treba se boriti, ali dobijanje te bitke ne garantuje da će kultura jednakost i dignitet biti osvojeni. Nova rešenja mogu da donesu i nove probleme.

Suprotno Sizifu, koji svoj kamen gura do vrha samo da bi ga video kako ponovo pada, mi smo napravili neki napredak. Ali napredak može da stvori otpore i da ima druge nezgodne strane. Bolja bi bila slika lančano povezanih kamenova: kad se neki od njih izdižu, nastaje utisak da se drugi potiskuju naniže ili da se uspostavlja ravnoteža.

⁹ Spisak objavljen u *New Republic*, 18. februara 1991.

Mišel Viviorca je od učesnika u stvaranju ovog spiska zatražio da razmisle o onome što smo naučili od raznih i već sprovedenih antirasističkih politika. Na isti način, i ja sebi sada postavljam pitanje toliko ukorenjeno u američku tradiciju: "Dobro, šta da radimo?" Rekao bih da treba nastaviti s istraživanjem, nastojati da se dođe do veće jasnoće i senzibiliteta, i svešću o osam diskriminatorских grešaka koje mediji treba da izbegavaju kad je reč o rasi.

Ako hoćemo čistu sociologiju, treba još više unaprediti istraživanja o načinu na koji mediji prezentuju stavove i ponašanja kad je reč o rasi, i načinu na koji utiču; i obrnuto, kakav je uticaj oglašivača i čitalaca.¹⁰ Potrebno je da znamo više o čuvarima hrama i o njihovim perceptivnim okvirima često neprihvaćenim. Da li činjenica da su to u većini muškarci i belci utiče na selekciju informacija, njihovo sakupljanje, način na koji se one obrađuju i šire? Da li se ceo taj proces modifikuje (bilo individualnim činom ili kolektivnim ponašanjem) kad je reč o ljudima druge boje, ženama, marginalcima? Osim o ljudima iz štampe, očigledno je da bi trebalo znati više i o čitaocima i uslovima u kojima novine utiču na rasne stavove. Kada informatori prihvataju na željeni način pozitivne rasne poruke? I kada ne prihvataju? Kada mediji odražavaju javno mnjenje više nego što ga oblikuju? Takođe bi trebalo više upoređivati različite medije. Da li se dolazi do istih zaključaka kad je reč o radiju, televiziji i filmu? Da li je način na koji štampa govori o rasi identičan s načinom na koji govori o polovima, društvenim klasama i drugim oblicima diferencijacije? Da li, kad je u pitanju rasa, ima istu snagu?

Ljudi koji rade u štampi moraju pokazati veću suptilnost i lucidnost prema važnom problemu onoga što treba da bude kvalifikovano kao "vest", i manjim problemima kao što je trenutak objavljivanja, mesta koje se daje, asocijacija koje su načinjene i prijema kod *različitih čitalaca*. Moraju se potruditi da razlikuju opis, objašnjenje i komentar, i da urade tako da to i čitalac shvati. Tiranija koju vrši sociologija znanja (ili u najmanju ruku intelektualnog svodenja) može se kontrolisati samo pluralizmom pogleda. Što konkretno implicira da predstavnika manjina ima na *svim* stepnjevima informacije. Mediji se često pozivaju na javne izjave mnjenja. Što u sebi ne sadrži ništa podložno prekoru ako se to čini sa skromnošću i u nastojanju da se dođe do reakcije. Neprestano se mora postavljati

¹⁰ Videti Teun A. Van Dijk, *Racism and the Press - Rasizam i štampa*, Routledge Press, London 1991.

pitanje: "Kako će ovaj članak, takav kako je napisan, biti shvaćen među heterogenim čitalaštvom?" Budući da reference iz prošlosti mogu biti različite zavisno od čitalaštva, mora se o tome voditi računa u prezentovanju slučaja iz sadašnjosti. A iznad svega, treba dati dokaz senzibiliteta. Da jedan medij bude stvarno anti-rasistički, nad njim se mora bdeći s neprekidnim oprezom, ne zadovoljavajući se samo jednom bitkom ili krutom primenom gotovih formulacija. "Mi nemamo pravila", kaže jedan od odgovornih iz grupe Genet. "Niti šifrovanih naloga. Ali ćemo uraditi i više od onoga što se nameće kao prirodno."

Važno je biti svestan onoga što očekujemo od medija, svestan posledica svog izbora koje mogu biti pozitivne ili negativne. Važno je imati jasne ciljeve, i uspostaviti hijerarhiju kad su oni nekompatibilni. Primerice, od ova tri stava, koji ćemo mi izabrati:

- Komunikacija mora biti smatrana naukom i mora se prilagođavati pravilima objektivnosti, neutralnosti i iskustvenosti.

- Novine se moraju smatrati instrumentom pouke i obrazovanja, čiji je cilj da se stvara javno mnjenje ulivajući mu svest o rasizmu i potrebi da se protiv njega bori (što su publikacije u vlasništvu branitelja manjina uvek činile).

- Novine se moraju posmatrati kao komercijalna preduzeća koje imaju obavezu da svojim akcionarima donose novac. Kao privatna preduzeća, i na osnovu prava na slobodu izražavanja, one svojim redakcijama upravljaju onako kako nalaze za shodno.

Najzad, kad je reč o rasizmu, mediji treba da izbegavaju osam načina rezonovanja koja, čak i ako im izgledaju privlačna na planu osećanja i ideologije, jesu greške na empirijskom, logičkom ili etičkom planu. Evo niza od osam grešaka koje proističu iz opštijih grešaka zakonodavne politike:

- Greška je svakako da se žrtvi nikako ne daje za pravo, ali isto je tako greška da se, protivudarom, rasizam sistematski denuncira kao ideologija, kao i rasisti ili članovi dominantne grupe koji imaju privilegiju rasnog *statusa quo*. S rasne tačke gledišta, jedno činjenično stanje koje je za žaljenje može proizići i izvan svakog rasističkog motiva.

- Druga greška: rasne i etničke identitete posmatrati kao biološki definisane, homogene i nesposobne za evoluciju, dok oni, naprotiv, treba da budu tretirani kao društvene kategorije, heterogene, mobilne i sposobne

za evoluciju, u funkciji izbora koji svako može, ili bi trebalo da može, slobodno da načini.¹¹

– Posledično, varljiva je misao da jedan novinar, član jedne manjine, ima zasnovanije mišljenje zato što on stvari vidi faktički iznutra, ili zato što je njegov moral viši kad je reč o medijima, što obavezno sprečava pripadnost dominantnoj grupi.

– Bila bi greška misliti da je rasizam svojstven počinocu, a ne činu; pa, prema tome, i nova greška – smatrati da on ne može doći od člana neke manjine. Rasizam se definiše po svom obliku i sadržini a ne prema identitetu onoga koji ga iskazuje; on je svojstvo čina i ponašanja, a ne počinoca.

– Greška je i verovati da se problem rešava bez posledica. Što implicira ideju da su intervencije zakonodavca pre “besplatna igra” nego niz arbitraža kojima se mogu primeniti konkurentna “prava”. To je vezano za nemogućnost da se predvide neočekivane posledice i da se, bar u nekom datom trenutku, postavi pitanje nije li “rešenje” postalo “problem”. To znači ne videti sukob postojećih vrednosti. Kao što zapaža Edvards Šils (Edwards Shils): “Zakonodavna politika traži da se shvati složenost vrlosti, da vrlost ne postoji po sebi, da svaki čin vrlosti ima cenu koju određuje drugi čin vrlosti.”

– Bilo da se izražava kroz štampu ili drugde, izbegavajmo shvatanje da je kultura samo instrument moći. Da parafraziramo Džona Djujija (John Dewey), budimo mudri da sagledamo kako je “jedan od ciljeva kulture da pojedincu dadne moć da stekne što više kulture”. Nije ljudski i banalno je da se sva pitanja kulture svedu samo na problem moći, bilo da je reč o novinama, arhivima ili muzejima.

– Još jedna varka: maljem razbijati lešnik. Drugim rečima, izbegavajmo nesrazmeru između prekršaja i kazne. U oblasti kulture, svaka nametnuta pre nego naučena tolerancija, svaka tolerancija koja ne proizilazi iz orkestriranog dijaloga, ima malo izgleda da preživi prinudu i može da izrodi nove otpore.

– Prema tome, izbegavajmo uvećanje čarki i ne pravimo planine od krtičnjaka; bilo bi kao da na mostu *Titanika* doterujemo stolice za odmor umesto da mot-

¹¹ Intelektualci i studenti posebno treba da paze da ne prihvate ustaljene ideje i podele na društvene kategorije. To su otvorena vrata nepromišljenom konformizmu. Etiketirati sistematski ljude prema njihovom rođenju, znači odbijati ulogu koju pruža prilika.

rimo na ledene bregove. Ne bi trebalo – i to je tačno – da ohrabrujemo rđave manire, ali nije sigurno da možemo ili da bismo mogli da ih zabranimo. Ne možemo nad svim da vladamo, već treba smisleno da koristimo svoje ograničene moći.

Da zaključim, rekao bih da imati “probleme” ili “rešenja” koja sam opisao znači svakako poboljšanje u odnosu na nekadašnji virulentni rasizam medija u Sjedinjenim Državama. Ni najmanje se ne slažem s Polom Gudmanom (Paul Goodman) kad kaže da se alternativa “od dva zla treba izabrati manje” ne odnosi na pola hleba ili na ceo hleb, već se ovaploćuje između “dva oblika manje ili više violentna za usklik: smrt pacovima”.

Daleko od toga da ova zapažanja iznosim radi opravdanja razočaravajućih rezultata, i da se zadovoljavam tim sofisterijama. Naprotiv. Ali dobri rezultati traže više od dobrih namera i parola. Ako hoćemo da izbegnemo mogućnost da postanemo cinični ili da se ogrešimo o mogućnost da stvaramo bolji svet, moramo umeti da sledimo realistične ciljeve, moramo biti svesni složenosti činilaca koje hoćemo da unapredimo.

(S francuskog preveo Đorđe Dimitrijević)